

ВИРТУЕЛНО И НАУЧНИ ДИСКУРС: ИСТРАЖИВАЊЕ НА ПРИМЈЕРУ УПУТСТАВА КАО ТЕХНИЧКО-ИНФОРМАТИВНОГ ЖАНРА¹

Термин *виртуелно*, у контексту овог рада, користимо у оном његовом значењу које подразумијева изражавање могућности која је присутна на нивоу текста, али је нереализована или неактуализована на плану свијета, тј. стварности на коју сам текст упућује. Иако се феномен виртуелности најчешће јавља као предмет нараторских истраживања, првенствено оних посткласичних, гдје се односи на виртуелне наративе као оне сегменте наративног свијета који су присутни у наративном тексту у различитим појавним формама, али остају неактуализовани, за потребе овог рада одлучили смо се за примјену својеврсног интердисциплинарног приступа који за полазишну тачку узима достигнућа посткласичних нараторских изучавања о овом феномену, али их смјешта у контекст анализе дискурса, истраживања контрафактивности и лингвистичког испитивања категорије модалности. У овом раду бавимо се анализом језичких средстава и поступака који се, зарад конструисања неактуализованих аспеката стварности, користе у различитим упутствима (нпр. за употребу лијекова или различитих суплемената / додатака прехране, кућних апарата итд.), као примјеру тзв. техничко-информативног жанра, који се издваја у оквиру научног дискурса. Циљ рада јесте указати на избор најфреквентнијих лингвистичких маркера који упућују на

---

* sonja.lero@flf.unibl.org

¹ Рад је излаган на Међународном научном скупу „Наука и стварност”, одржаном 22. маја 2021. године у организацији Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву.

овако схваћен феномен виртуелности, установити различите сврхе њихове употребе, као и добити одговор на питање о природи повезаности и могућој условљености између оваквих дискурских маркера и различитих дијелова у структурној организацији самих упутстава.

Кључне ријечи: анализа дискурса, виртуелно, језик упутстава, контрафактивност, модалност, научни дискурс, техничко-информативни жанр

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Један од кључних термина којег се дотичемо у овом раду, што се може ишчитати већ из саме формулације наслова, јесте феномен виртуелности и виртуелног. У рјечничкој литератури, термин *виршу-алан* или *виршуелан*, који води поријекло из латинског језика, дефинише се као онај „који је способан за деловање, потенцијалан, могућан“ (РМС, 1967: 382). На то одређење надовезује се и виђење овог појма са становишта наратолошких изучавања, у оквиру којих се виртуелно објашњава преко истицања три његова различита значења – (1) виртуелно као илузија, (2) виртуелно као потенцијалност и (3) виртуелно као рачунарски посредовано (Ryan, 2001: 12–13), односно гдје се под виртуелним наративима подразумевају сви они сегменти наративног свијета који су присутни у наративном тексту, али остају неактуализовани (Milosavljević Milić, 2016). У контексту овог рада, термин виртуелно користимо у оном његовом значењу које подразумева изражавање потенцијалности или могућности која је забиљежена на нивоу текста (уколико, као што је овдје случај, говоримо о писаној форми), али је нереализована или неактуализована на плану свијета, тј. стварности на коју тај текст упућује.

Одлучили смо се да као предмет истраживања одаберемо бављење језичким средствима и поступцима који се, зарад конструисања оваквих виртуелних, односно неактуализованих аспеката стварности, користе у различитим упутствима, која се узимају као примјер техничко-информативног жанра, који се издваја у оквиру ширег научног дискурса. Анализу смо ограничили на двије групе: (1) упутства за употребу лијекова и додатака прехране и (2) упутства за употребу кућних апарата. Одабрану грађу чинило је укупно десет инструктивних текстова, при чему пет припада првој групи, а пет другој. Циљ рада јесте указати на избор најфреквентнијих лингвистичких маркера који упућују на присуство овако схваћеног феномена виртуел-

ности у текстовима упутстава, установити различите сврхе њихове употребе, као и добити одговор на питање о природи повезаности и могућој условљености између оваквих дискурских маркера и различитих дијелова у структурној организацији самих упутстава.

У наставку рада осврнућемо се прво на избор теоријско-методолошког оквира, затим на статус и одлике жанра упутстава у контексту класификација заснованих на функционалном раслојавању језика, а потом и на представљање главних корака и резултата анализе базиране на истраживању присуства категорије виртуелности на примјеру упутстава као техничко-информативног жанра.

2. ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Главна одлика одабраног теоријско-методолошког оквира који је послужио као база овом истраживању јесте његова интердисциплинарност, прецизније – заснованост на методологијама и достигнућима посткласичних наратолошких истраживања, лингвистичких и литерарних изучавања феномена контрафактивности, изучавања граматичке, семантичке и прагматичке категорије модалности, као и анализе дискурса. Позабавићемо се главним карактеристикама поменутих научних приступа и перспектива, задржавајући се првенствено на оним њиховим сегментима који су важни за одабрани предмет и дефинисане циљеве нашег истраживања.

2. 1. Посткласична наратолошка истраживања

Достигнућа посткласичних наратолошких истраживања представљала су нам својеврсну почетну базу за постављање теоријско-методолошког оквира овог рада јер се управо у контексту ових истраживања јавља наглашено интересовање за феномен виртуелности и бављење његовим различитим аспектима на нивоу наративног текста. Сам појам посткласичне наратологије, која би обухватала приступе и перспективе који се јављају и развијају након такозваног наратолошког заокрета (*narrative turn*), до којег је дошло осамдесетих година двадесетог вијека, подразумејева „савремене приступе приповедању који, полазећи од појмова формулисаних у класичној наратологији, преиспитују њихове границе, померају их и превазилазе“ (Marčetić, 2018: 74). Поред термина *посткласична наратологија*, који својевремено уводи Д. Херман [Herman], користи се и термин *нове наратологије*, којим се настоји у први план ставити разгранатост свих модела и приступа који се сврставају у поље савремених наратолошких про-

учавања (уп. нпр. Peternai Andrić, Kluiser, 2017: 2; Meister, 2014). Управо због ове наглашене разгранатости методологија и приступа који су се развили након поменутог наратолошког заокрета, одмах бисмо нагласили да смо се за потребе овог рада фокусирали искључиво на достигнућа оних посткласичнонаратолошких приступа који у центар интересовања постављају феномене виртуелности, алтернативности, контрафактивности, (не)актуализованости, односно на њима базирано бављење различитим аспектима виртуелних, алтернативних и могућих свјетова, уз успостављање везе са лингвистичким истраживањима.

Једно од првих питања које се намеће кад је ријеч о бављењу концептима попут могућих, алтернативних или виртуелних свјетова јесте шта заправо ти термини подразумевају и одакле можемо пратити почетке истраживања која су на њих усмјерена. У литератури се често наводи став да је концепт могућих свјетова заснован на увјерењу да би ствари могле бити другачије у односу на тренутно стање, односно у основи овог концепта налази се идеја да је стварност схваћена као универзум сачињен од мноштва различитих свјетова (Ryan, 2013). Сам концепт могућих свјетова своје извориште има у филозофији и идеји Г. В. Лајбница [Leibniz] о овом свијету као „најбољем од свих могућих свјетова”, коју излаже у својој *Теодицеји*, а примјену је нашао и у идеји вишеструких реалности у физици, познатој као концепт мултиверзума и паралелних универзума. На поље наратолошких изучавања, средином седамдесетих година двадесетог вијека, одједи ове теорије стижу преко модалне логике и рада на семантици модалних оператора могућности, неопходности и немогућности, као и питању истинитости контрафактивних исказа, гдје се посебно истичу С. Крипке [Kripke], Д. Луис [Luis], А. Плантинга [Plantinga] и Ј. Хинтик [Hintikka] (в. нпр. Ryan, 2006: 644; Ryan, 2013; Ryan, Bell, 2019: 3). Допринос проучавањима различитих сегмената концепта могућих свјетова на плану наратолошких истраживања дали су, између осталих, и Л. Долежел [Doležel], Л. Ваина [Vaina], У. Еко [Eco], Р. Ронен [Ronen], М. Л. Рајан [Ryan].

Бављење идејом могућих свјетова у наратологији подразумева и сегмент интердисциплинарности и ослањање на достигнућа филозофије, логике, физике, семантике или прављење неке врсте одмака или отклона од њих. Ти одмаци или отклони, заправо, подразумевају разлике које у схватању појма могућег свијета произлазе из његове анализе у различитим дисциплинама. Пишући о интердисциплинарној природи концепта могућих свјетова, Рут Ронен наводи да је тај концепт, као једна метафора, нашао своје мјесто у филозо-

фији, логици, књижевним теоријама, естетици и лингвистици, али да је само бављење њиме показало да за сваку од ових дисциплина он подразумијева другачији сет значења, односно да говорити о могућим свјетовима у свакој од ових дисциплина значи говорити о различитим стварима (Ronen, 2004: 47).

Међу посткласичним наратолошким истраживањима која су нам била значајна за постављање важног сегмента теоријско-методолошког темеља за писање овог рада издвојили бисмо, у најкраћим цртама, следећа: (1) Рут Ронен и њено бављење односом могућих и фикционалних свјетова, гдје издваја одређена поља у којима се уочава корисност примјене неких аспеката концепта могућих свјетова, попут интересовања за питања референцијалности и односа између књижевности и стварног свијета; стварање филозофског оквира за објашњење појединих аспеката фикције; креирање оквира за бављење начинима исказивања неактуалних стања кроз језик, уочљивим на примјеру фикције, кондиционала, вјеровања, антиципација и слично (Ronen, 2004: 20–21); (2) рад Мери-Лор Рајан, израстао на темељима теорије могућих свјетова и достигнућа Ека, Павела и Долежела, њен развој идеје наратива као виртуелне реалности, те развој концепта урањања, који заједно са феноменом интерактивности, преноси из сфере технологије на поље изучавања наратива (Ryan, 2001), бављење модалном структуром наративних универзума, који се посматрају као сазвјезђе могућих свјетова повезаних различитим типовима релација (Ryan, 1985);² (3) истраживања Снежане Милосавље-

---

² Поред многих аспеката који се директно тичу наратива и фикције, ова ауторка користи могуће свјетове да разјасни и дистинкцију на релацији могуће – контрафактивни искази – фикционални искази. Наиме, и различити језички контрафактивни искази и фикционални искази усмјеравају нашу пажњу на неактуалне могуће свјетове, али то чине на различите начине, како наводи Рајан – контрафактуали функционишу као својеврсни телескоп, при чему се могући свијет њима исказан посматра с вањске позиције, одређене реалношћу у којој боравимо, док у примјеру фикције наша свијест бива измјештена у други свијет, свијет наратива, захваљујући рецентрирању, које објашњава како читаоци урањају у текст који припада домену фикције (Ryan 2001: 103–104). Мари-Лор Рајан бавила се овом темом и са становишта уочавања разлика и сличности које постоје између фикције и других видова употребе језика који у себи садрже и исказе о непостојећим свјетовима, при чему је као кључну ставку издвојила принцип минималног одступања (*minimal departure*), који је преузет из рада Дејвида Луиса на истинитосним условима контрафактуала (в. Ryan 1980). Темом контрафактивности детаљније ћемо се позабавити у наредном потпоглављу.

вић Милић и схватање виртуелних наратива као оних сегмената наративног свијета који су присутни у наративном тексту, али остају неактуализовани, за чије је одређење битна улога Марголиновог [Margolin] приступа наративима, који почетну тачку има у лингвистичком моделу и одређењу глаголског времена, аспекта и модалности; са типолошког аспекта, виртуелни облици наратива које издваја С. Милосављевић Милић обухватају периферне могуће приче (контрачињенице и хипотетичку фокализацију), наративне негације, поређења и симулиране наративе (Milosavljević Milić, 2016: 42); (4) изучавања Марине Гришакове [Marina Grishakova] која се тичу односа могућег, виртуелног и хипотетичког у фикцији, и то на примјеру виртуелног гласа, осмишљеног по узору на виртуелни наратив Мери-Лор Рајан и заснованог на теорији актуализације Шарла Бајија [Charles Bally] и томе да су површински интерпретативни избори (дискурзивни, стилистички, наративни) одређени дубинским оквирима (фрејмовима) и макројединицама значења и да они заправо актуализују те фрејмове (Grishakova, 2019: 89).

2. 2. Изучавања категорије контрафактивности

Под појмом *контрафактивности*³ подразумевају се различите менталне репрезентације алтернативних виђења прошлости и посљедица које из таквих алтернатива произлазе, а које могу бити изложене у виду бољих или лошијих верзија у односу на стварност (Roese, 1997: 133–134). Сходно томе, контрафактивно мишљење подразумејавало би замишљање могућих, нестварних свјетова, њихово претпостављање, те самим тим представља један од видова модалног резонувања (Buljan, 2017: 745). Ријеч је о феномену којег се дотичу разна, како наратолошка тако и лингвистичка истраживања.

Поред претходно поменутог бављења Мари-Лор Рајан овим феноменом, у оквиру наратолошких истраживања битно је споменути и Хилари Даненберг [Hilary Dannenberg], која је своја запажања о контрафактивности и случајности те њиховој улози у развоју књижевности уопште изложила у својој монографији *Coincidence and Counterfactuality. Plotting Time and Space in Narrative Fiction* (2008). Даненберг је пажњу посветила бављењу употребом контрафактивних исказа у књижевним дјелима кроз историју, а такво систематско анализирање ауторку је довело до закључка да развој романа и његових

---

³ У домаћој литератури наилазимо на називе као што су: контрафактивност, контрафактуалност, контрачињеничност, протучињеничност.

различитих поджанрова са собом носи и развој самих контрафактуала – од оних у виду кратких реторичких конструкција из периода ренесансе до читавих наративних свјетова који се граде и развијају у новијим дјелима.

Истраживања контрафактивности дала су и дају и даље доста резултата на пољу других области, попут логике, психологије и неуронаука. У ова истраживања можемо убројати радове усмјерене на бављење контрафактивним мишљењем и различитим елементима који утичу на његову активацију (в. Roese, 1997), контрафактивним мишљењем у западној филозофији, логици и науци – у антици, код Лајбница, Хјума, Луиса, као и у кинеској традицији (Vuljan, 2017), неактуализованим могућностима и идентитетом елемената који припадају различитим свјетовима у модалној логици (в. Lewis, 1968), резултатима експеримената и тестова (нпр. праћење покрета ока, мјерење брзине читања, ЕЕГ, фМРИ) који показују како људи разумијевају контрафактивност (Vugne & Egan, 2004; Kulakova & Nieuwland, 2016) и сл.

Такође, важна истраживања овог феномена постоје и на плану лингвистике, што је од посебне важности за овај рад. На самом почетку, ваљало би споменути Фоконијеа и Тарнера [Fauconnier, Turner], који су се, бавећи се теоријом концептуалне интеграције и концептуалним блендингом, дотакли питања конструисања иреалног, односно феномена контрафактивности, који се, као један од феномена на којима је базиран наш ментални живот, огледа у људској способности претварања, имитирања, лагања, фантазирања, обмањивања, креирања алтернатива, симулирања и исказивања претпоставки. У основи овог феномена, како аутори наводе, налази се управо концептуална интеграција. Сам развој могућности креирања алтернативних сценарија, менталне провјере њихових исхода и доношења самих одлука на основу тих различитих исхода уско се повезује с теоријом еволуције и представља као својеврсна ефикасна замјена еволутивног процеса природне селекције (2002, 217). Оно што је битно за лингвистичка истраживања јесте то да сам феномен контрафактивности може зависити од одређених језичких маркера, али да није стриктно и безусловно граматички ограничен (2002: 238). Као његов прототипични језички изражај узима се исказ *шта да* или (у случају) *да... онда* (*if then* конструкција), усмјерен на прошлост, прецизније – ријеч је о иреалним погодбеним конструкцијама типа (у случају) *да се десило А* (што имплицира да то А није реализовано), *десило би се и Б* (гдје је то Б заправо замишљени, неактуализовани резултат исто тако неактуализованог услова А). Али ако се овај фено-

мен повеже са горе поменутих људским способностима симулирања, имитирања, претварања, креирања алтернатива и слично, онда се и опсег начина његовог вербализовања проширује и он престаје бити тако граматички ограничен, а за потребе његовог препознавања и дефинисања укључују се и фактори који се тичу не само исказа по себи већ и контекста у којем он настаје и у којем се перципира.

Контрафактивни искази, посредно или непосредно, предмет су многих радова и у домаћој лингвистичкој литератури. Они су махом усмјерени на питања која се тичу синтаксичко-семантичке природе тих исказа и конкретно иреалних условних реченица, које се, како је поменуто, узимају као прототипични вид језичког уобличења контрафактивности.⁴ Поред тога, управо је питање односа фактивности и замишљености кључно за успостављање разлике између категорије услова и узрока, тачније „основна разлика везана је за план модалности. Услов је на језичком плану латентни, реално могући још неостварени узрок“ (Ковачевић, 2012: 196). Фактивност као семантичка категорија, а у склопу ње стварна фактивност (или фактивност у ужем смислу), контрафактивност и нефактивност, предмет је истраживања у радовима Д. Сааведре (в. Сааведра, 2000), гдје се пажња усмјерава на одређене глаголе који су, као предикати у реченици, носиоци или показатељи (не)фактивности/контрафактивности. Треба споменути и истраживања усмјерена на теорију менталних модела као могући оквир за проучавање условних реченица (уп. Šarić, 1997), а примјену теорије концептуалне интеграције као методолошког оквира за бављење семантичком анализом и логиком контрафактивних исказа можемо пронаћи нпр. у раду аутора Белај и Танацковић Фалетар (2006), чији је корпус подразумијевао контрафактивне (тј. протучињеничне) исказе у књижевним дјелима, популарној култури и свакодневици.

Оваква бројност различитих научних поља у којима је присутна заинтересованост за феномен контрафактивности, било на нивоу контрафактивног размишљања или контрафактивних исказа, произлази из присутности контрафактивности у разним сферама живота: свакодневном говору, процесу мишљења, књижевним наративима, производима популарне културе (нпр. филмским и серијским оства-

---

⁴ Узимајући у обзир бројност наслова који се тичу ове теме, овдје ћемо издвојити само одабране, ограничавајући се при томе на оне радове који се, у оквиру категорије услова, детаљније баве и самим иреалним условом, тј. иреалним погодбеним исказима: Јовановић 2013, Ковачевић 2011, Ковачевић 2012, Ковачевић 2015, Šarić 1993, Šarić 1997.

рењима), разним типовима дискурса, попут политичког, публицистичког, научног. Та распрострањеност директно је повезана са разним функцијама које се овом феномену приписују, међу којима се издвајају олакшавање разумијевања узрока догађаја, улога у процесуирању учења из искуства, регулисање понашања и емоција због утицаја на осјећања кајања и олакшања, разумијевање перспектива и увјерења других (Kulakova, 2016: 49).

2. 3. Лингвистичка изучавања категорије модалности

Под модалношћу, у лингвистици, подразумејева се комплексна семантичко-прагматичка категорија заснована на „квалификацији коју говорно лице даје о свом исказу и/или о ситуацији која је њиме означена“ (Пипер, Антонић и др., 2005: 636). Сама категорија модалности, која је, како смо видјели, послужила као својеврсно извориште развоју идеје могућих свјетова, упућује на прожимање филозофско-логичких и синтаксичко-семантичких категорија и релација, а игра и кључну улогу у одређењу и објашњењу поменуте категорије контрафактивности – јер је и сама контрафактивност, заправо, одређена као један вид модалности.

Модалност се може тицати, како се у литератури наводи, односа „судионикâ говорног чина према глаголској радњи и/или садржају реченице односно исказа“ или односа „глаголске радње према изванјезичној реалности“ (Badurina, 2020: 47). На основу ове диференцијације успоставља се и дистинкција између субјективне и објективне модалности, с којом сличност дијели и подјела категорије модалности на два сегмента – модалне системе и глаголске (или реченичне/исказне) моделе (Badurina, 2020: 47–48). Под појмом објективне модалности, која је препозната и по називима модалност реалности / иреалности, модалност у ужем смислу или асертивна модалност, подразумејева се „представљање пропозитивног садржаја реченице као реалног“ или „одсуство такве квалификације“ (Пипер, Антонић и др., 2005: 637), уз издвајање посебних типова у виду нпр. деонтичке или оптативне модалности, док се под појмом субјективне модалности, препознате и као модалност у ширем смислу, подразумевају „сва она значења квалификације коју говорно лице даје своје исказу, у којима је на разне начине истакнуто да је то квалификација говорног лица“ (Пипер, Антонић и др., 2005: 643), при чему се као посебни видови субјективне модалности издвајају епистемичка, имперцетивна, метајезичка, аксиолошка и експресивна модалност (Пипер, Антонић и др., 2005: 643–648).

Бављење граматичким и лексичким средствима којима се остварује модална квалификација исказа подразумева препознавање и даље анализирање тих граматичко-лексичких средстава, која се могу јавити у више или мање граматикализованим формама, попут категорије начина, модалних глагола, модалних ријечи, модалних израза и слично. Управо употреба оваквих језичких средстава (нпр. императива или потенцијала или модалних глагола, лексема и израза као што су: забрањено, забранити, моћи, морати, нужно итд.) упућује и на конструисање исказа које можемо дефинисати као виртуелне, тј. неактуализоване, у различитим типовима дискурса.

2. 4. Анализа дискурса: дискурс и контекст

Док су одређени лингвистички маркери који упућују на присуство феномена виртуелности присутни на нивоу употребе конкретних граматичких и лексичких јединица, други могу бити уочљиви тек када анализиране исказе посматрамо на нивоу текста као цјелине, а поједине њихове одлике, као и разлоге посезања за њиховом употребом можемо објаснити када дате маркере посматрамо у контексту цјелокупне структуре датог текста и када у обзир узмемо намјеру која стоји иза састављања исказа, као и претпостављени начин његове рецепције. Управо из тог разлога важна су нам достигнућа анализе дискурса, у оквиру које се као главни циљеви намећу откривање правила за производњу дискурса, природе и величине јединица које су одређене тим правилима, као и остваривања функционалних категорија помоћу граматичких структура (Воначић, 1980: 207–208).

Дискурс је један од кључних термина анализе дискурса. У литератури се могу пронаћи различита поимања и дефинисања овог термина, а с тим у вези је и виђење саме анализе дискурса као лингвистичке истраживачке перспективе. Наиме, поред дефиниција дискурса које се махом задржавају на формалном нивоу, гдје се дискурс просто представља као структура на надреченичном нивоу (нпр. Sinclair & Coulthard, 1975, према Fairclough, 1995), постоје и свеобухватније дефиниције које дискурс посматрају као вид употребе језика као форме друштвене праксе (Fairclough, 1995: 7). Из таквог поимања дискурса произлази и дефинисање анализе дискурса као анализе начина на које текстови функционишу унутар социокултуролошке праксе (Fairclough, 1995: 7), односно као анализе језика у употреби, при чему та анализа не може бити ограничена на опис лингвистичких форми независно од сврхе и функција које су тим формама предвиђене (Brown & Yule, 1985: 1). Дакле, ако дискурс посматрамо

не само као формалистички и структурални лингвистички појам већ и као комуникативни, друштвени и културолошки феномен, онда и анализа дискурса треба у себе укључити бављење како језичким тако и ванјезичким аспектима који чине контекст те специфичне употребе језика.

Сљедећи битан појам јесте појам контекста. Под контекстом, у лингвистичком смислу, можемо подразумевати функционисање језичких јединица у оквирима неког вишег нивоа језичке структуре (па тако можемо нпр. говорити о употреби партикула, као врсте ријечи, у реченичном контексту), али и „невербално, ванлингвистичко окружење датог исказа или текста, које може имати круцијалну улогу у откривању правога смисла текста или исказа“ (Toolan, 1988: 263). Овакво одређење упућује нас на закључак да контекст неког исказа може обухватати различите елементе – ширу језичку структуру, учеснике у комуникацији, улоге које ти учесници имају, сврху исказа, однос између учесника, позицију у односу на (не)познавање оног што је изражено исказом или текстом, итд. Док се прво виђење контекста своди на језички контекст, друго виђење односи се на изванјезичку стварност и отвара врата бављењу елементима који ту изванјезичку стварност чине, прецизније оправдава интересовање за бављење односом исказа према друштвеном контексту. С тим у везу можемо довести и Ван Дијков [Van Dijk] модел микро и макро нивоа анализе (2015: 468), гдје се микрониво анализе односи на анализу језичких аспеката дискурса, попут варијација и обиљежености на плану синтаксе, лексике и гласова (нпр. Van Dijk, 1993: 277) или елемената структуре дискурса, док се макрониво односи на аспект друштвеног контекста у којем дискурс функционише и истраживача усмјерава на концепте као што су идеологија, моћ, контрола, доминација, неједнакост.

3. ИСТРАЖИВАЊЕ ВИРТУЕЛНОСТИ НА ПРИМЈЕРУ ТЕХНИЧКО-ИНФОРМАТИВНОГ ЖАНРА УПУТСТАВА

Три главним класификацијама функционалних стилова у домаћој научној литератури сматрају се класификације које дају Милорад Радовановић, Ранко Бугарски и Бранко Тошовић (Кликовац, 2002/3: 272), при чему, како се наводи, прве двије потичу из англосаксонске социолингвистичке традиција, док је трећа продукт стилистичке традиције руских и чешких лингвиста (Кликовац, 2002/3: 275). Свака од ових класификација заснована је

на раслојавањима према одређеним критеријумима,⁵ а подразумијева се и постојање међустилова и подстилова, као и њихова жанровска разноврсност. Научни стил или стил науке јавља се у свакој од ових класификација.

3. 1. Упутства као техничко-информативни жанр

Упутства за употребу, која се у литератури често обједињују у јединствен инструктивни стил (Јовановић Симић, 2014: 11), сматрају се посебном подврстом научног стила, за који се вежу даља класификација на три подстила – строго научни (академски), научно-уџбенички и научно-популарни (Тошовић, 2002), односно класификација на двије главне сфере: научно-истраживачку и научно-техничку, гдје прва сфера обухвата научни, научно-уџбенички и научно-популарни подстил, док друга сфера обухвата два подстила: техничко-информативни и техничко-пословни (Кочовић и Тодоровић, 2015: 180). Према овоме, упутства се убрајају у техничко-информативни жанр научно-техничког подстила, у оквиру научног стила.

Неким од главних одлика научног стила у литератури сматрају се објективност и заснованост на научним чињеницама, специфична вербализација и симболизација тих чињеница, економичност, једнозначност, тачност, присуство специфичне терминологије, усмјереност на референцијалну функцију језика. На синтаксичком, лексичком или морфолошком плану, неке од општих одлика које се издвајају у литератури јесу употреба сложених реченица, избјегавање емоционалне или експресивне лексике и уопште језичких средстава којима се постиже емоционалност и експресивност, употреба безличних конструкција или првог лица множине, честа употреба именица, готово глаголских и слично (Кочовић и Тодоровић, 2015; Тошовић, 2002; Katnić Bakaršić, 1999).

---

⁵ Класификација М. Радовановића базирана је на критеријумима дисциплинарног, ситуационог и тематског раслојавања; класификација Р. Бугарског на критеријумима домена употребе језика, односа међу саговорницима и медијуму језичког израза; према класификацији коју даје Б. Тошовић у главне функционалне стилове убрајају се разговорни, публицистички, административни, научни и књижевноумјетнички, уз могућност њиховог даљег дијељења на подстилове и жанрове (Кликовац 2002/3: 272–274; Bugarski 2009: 251).

Неке од ових одлика могу се препознати и у текстовима које сврставамо у техничко-информативни жанр (нпр. употреба термина, тачност, избјегавање емоционалне или експресивне лексике), али постоји и доста одступања. Кад је ријеч о упутствима за употребу разних кућних уређаја и упутствима за употребу лијекова, које смо одабрали за предмет анализе у овом раду, специфичност исказа које у њима проналазимо можемо објаснити тиме да иако начелно припадају научном стилу, ипак их одређује и њихова усмјереност на ши року популацију,⁶ те и сам избор језичких средстава мора бити првенствено разумљив. Такође, умјесто безличних конструкција или првог лица множине, карактеристичних за строго научни / академски / истраживачки подстил, овдје срећемо употребу другог лица множине условљену опет претпостављеном позицијом обраћања ономе ко дато упутство чита.

Кад је ријеч о структурним одликама упутстава, она зависе од типа самог упутства. Тако се код упутстава за употребу уређаја најчешће издвајају цјелине: 1) опис апарата; 2) прије прве употребе; 3) употреба апарата; 4) чишћење и одржавање апарата; 5) ситуације у којима уређај престане да ради. Код упутстава за лијекове издвајају се сљедећи дијелови: 1) опис лијека и његове намјене; 2) информације о томе шта треба знати прије употребе лијека; 3) информације о томе како се лијек употребљава; 4) могућа нежељена дејства; 5) информације о томе како чувати лијек; 6) додатне информације о састојцима, изгледу паковања и самог лијека, режиму издавања и произвођачу⁷.

3. 2. Виртуелност у упутствима: анализа примјера

Корпус који смо прикупили за потребе овог рада чинило је укупно десет инструктивних текстова, од чега пет њих припада упутствима за употребу лијекова и додатака прехране, а пет упутствима за употребу уређаја. Сва упутства за употребу лијекова намијењена

---

⁶ Овдје би ваљало напоменути и то да можемо разликовати два типа упутстава за употребу лијекова, а то су упутства упућена стручним лицима која рукују лијековима и упутства упућена крајњим корисницима, тј. она која се прилажу уз саме лијекове (Јовановић Симић 2014: 12). Ми смо се у анализи ограничили на овај други тип.

⁷ Треба напоменути и то да је структура упутстава за употребу лијекова доста чвршћа и устаљенија у односу на структуру упутстава за употребу разних уређаја.

су крајњим корисницима тих препарата, тј. у анализу нисмо укључили упутства намијењена искључиво стручним лицима.

Лингвистички маркери који свједоче о присуству категорије виртуелности, тј. подразумевају дијелове исказа који су присутни на нивоу текста, али нису актуализовани у стварности на коју се текст односи, а које смо уочили у анализираним упутствима, обухватају примјере на различитим нивоима језичке организације. Тако, можемо говорити о употреби одређених лексичко-граматичких средстава изражавања у виду модалних глагола или њима значењски сличних других лексема и израза, нпр. *може*, *мојуће*, *постоји мојућности* и слично, као у следећим примјерима:

- 1) Упутство сачувајте. *Може бити потребно* да га поново прочитате.
- 2) Овај лијек прописан је Вама и не смијете га давати другима. *Може да им шкоди*, чак и када имају исте знаке болести као и Ви.
- 3) Амоксицилин *може* да заустави дејство контрацептивних пилула [...]
- 4) *Може се развити* гљивична инфекција и ако користите амоксицилин у дужем периоду.
- 5) *Можеће имати* грозницу и бити веома уморни.
- 6) Понекад *се могу појавити* мање озбиљне реакције на кожи као што су [...]
- 7) *Постоји мојућности* да се сочиво изгуби уколико Вам спадне са прстију.
- 8) [...] ако узимате алопуринол, са амоксицилином, с обзиром да *је мојуће да се појаве* алергијске реакције на кожи [...]
- 9) [...] *постоји мојућности* лакшег крварења уколико узимате овај лијек са ибупрофеном.

Примјери из ове групе обједињени су тиме што се употребом модалне ријечи исказ конструише тако да бива присутан на самом језичком плану, али упућује на аспект реалности који још није актуализован (међутим под одређеним околностима то може постати у будућности) и у томе се заправо огледа његова виртуелна природа. Када је ријеч о типу језичких конструкција које се јављају, оне долазе у следећим варијантама: глагол *моћи* праћен инфинитивом или да + презент конструкцијом, при чему је модални глагол дат најчешће у облику презента трећег лица једнине (примјери број 1, 2, 3, 4), али и трећег лица множине (пр. бр. 6) или другог лица множине (пр. бр. 5); конструкција *постојати* + *мојућности*, при чему се глагол јавља у облику 3. лица једнине (пр. бр. 7, 9); конструкција *мојуће је* + да + презент (пр. бр. 8). Уколико посматрамо структурну организацију анализираних текстова, уочавамо да се овакве конструкције јављају у различитим дијеловима упутстава, нпр. у дијелу с почетним напоменама, при навођењу листе могућих нежељених дејстава, у дијелу с информацијама прије почетка употребе лијека или о томе како се ли-

јек употребљава. Иако безличне конструкције у овој групи примјера заузимају статус прототипичних, што се уклапа и у опште одлике научног стила, ипак се јављају и други облици, нпр. употреба другог лица множине, условљена усмјеравањем поруке која се текстом преноси на примаоца, тј. корисника лијека, тј. онога ко ће упутство читати.

Сљедећи битан маркер виртуелности тиче се категорије начина, која се узима као „граматичко језгро модалности“ (Пипер, Антонић и др., 2005: 636). У овој секцији издвајају се двије битне групе примјера, а то су примјери употребе потенцијала и императива:

1) [...] ако мислите да сте или *бисте моли биши трудни* или ако дојите питајте свог љекара или фармацеута за савјет прије него што почнете да користите лијек. 2) Увек *стављајте* сочива истим редоследом да *не бисте заменили* десно и лево. 3) *Не скачијте* на вагу и са ваге. 4) Никад *не пошайајте* основну јединицу у течности [...] 5) *Не користите* чистач за пару. *Не користите* уређај влажним рукама! *Не користите* уређај без оптерећења. 6) Да *бисте сјречили* прскање хране, прво потопите ручни блендер велике брзине у храну [...]

Примјере употребе потенцијала уочавамо у исказима под бројевима 1, 2 и 6, гдје се употребљавају (а) или у оквиру реченица којима се садржај исказа реализује на нивоу текста, али његова актуализација на нивоу стварности на коју текст упућује није сигурна, оставља се тек на нивоу једне могуће опције (пр. бр. 1), (б) или као вид будућег исхода, углавном у финалним клаузама, који треба да остане неактуализован, а та његова неактуализованост постиже се употребом негације, формално или садржајно у значењу одабраних лексема (пр. бр. 2 и 6). И примјери употребе императива долазе чешће уз форму негације (пр. бр. 3, 4, 5) и управо та негација наглашава аспект неактуализованости садржаја исказаног тим дијелом текста. Негације су важан сегмент схватања феномена виртуелности и у нараторолошким истраживања, гдје представљају један од основних типова виртуелних наратива и схватају се као синтаксички поступак којим се уводи негативни свијет (Milosavljević Milić, 2016: 51). Слично као и претходна група примјера, и ови примјери се могу пронаћи у различитим структурним дијеловима упутстава – дио с информацијама шта треба знати прије него што узмете лијек, дио с упутама о употреби апарата. Овдје се као прототипична намеће употреба другог лица множине, која се појашњава, као и у претходној групи примјера, укључивањем фактора комуникацијског контекста, односно претпостављеном усмјереношћу на читаоце упутстава.

На синтаксичком нивоу, важно је поменути и употребу адвербијалних условних реченица, које се углавном употребљавају уз везнике *ако* и *уколико*:

1) *Ако имате* додатних питања, обратите се свом лекару или фармацеуту. 2) Упозорите лекара *ако узимате* друге лијекове, имате неку хроничну болест, неки поремећај метаболизма, преосјетљиви сте на лијекове или сте имали алергијске реакције на неке од њих. 3) Провјерите са својим лекаром или фармацеутом прије овог узимања лијека *ако: имате* упалу жлијезда [...] 4) На шта морате пазити *ако узимате* друге лијекове [...] 5) *Ако имате* проблеме с бубрезима, доза може да буде мања у односу на препоручене дозе. 6) Шта се дешава *ако* нагло *престанете* да узимате лијек [...] 7) *Ако имате* било коју од наведених нуспојава, одмах прекините узимање [...] 8) *Ако уређај не ради*, шта да радите? 9) *Уколико* неко нежељено *дејство* *постане озбиљно* или примијетите неко нежељено дејство које није наведено у овом упутству, молимо Вас да о томе обавијестите свог лекара или фармацеута. 10) *Уколико* *сте* узели више лијека него што је потребно [...] одмах се обратите Вашем лекару или најближој здравственој установи. 11) Немојте узимати ибупрофен *уколико имате* чир. 12) Не користите ову вагу *уколико имате* пејсмејкер [...]

Одабрани примјери илуструју да су условне клаузе уведен везницима *ако* или *уколико* и да су они праћени облицима презента или, рјеђе, перфекта (пр. број 10). За разлику од иреалних условних реченица, које се узимају као прототипични језички искази контрафактивности, код оваквих примјера ваља нагласити да не упућују увијек нужно на неактуализовани аспект стварности. Наиме, актуализација или неактуализација сегмената стварности на које упућује сваки од ових језичких исказа зависи од појединачног искуства и ситуације сваког примаоца поруке, што ће рећи да сваки од ових исказа представља могућност која може или не мора бити реализована у тренутку читања самог текста. Ипак, и у случајевима када се тај сегмент исказа актуализује и у случајевима када остаје неактуализован у реалности, дакле – када заиста имамо примјер виртуелности, претпоставља се дјеловање на примаоца поруке и активација слика садржаних у исказу у самом процесу рецепције. Кад је ријеч о категорији лица, и овдје важи иста појава и појашњење као и у раније приказаним групама примјера о употреби другог лица множине. Структурно гледано, и ове примјере одликује разноврсност, и то наглашена, тако да их можемо наћи у готово свим дијеловима структурне организације инстративних текстова.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Исказивање неактуализованих аспеката стварности, које представља суштину феномена виртуелности, присутно је у различитим типовима језичких исказа и, сходно томе, представља предмет интересовања разних научних приступа, перспектива и дисциплина, међу којима се издвајају различита лингвистичка и посткласична наратолошка истраживања. Истраживања овако схваћеног феномена виртуелности у контексту посткласичних наратолошких приступа и на примјеру различитих наратива, дала су нам идеју да овај феномен, уз ослањање на резултате језичких истраживања контрафактивности, граматичке, семантичке и прагматичке категорије модалности и анализе дискурса, покушамо анализирати и са лингвистичког становишта, на примјеру употребе језика у специфичним типовима дискурса.

У овом раду, одлучили смо се да то буде на примјеру упутстава као жанра техничко-информативног подстила, у оквиру ширег научног функционалног стила. Анализа корпуса, који је подразумијевао укупно десет инструктивних текстова, пет из групе упутстава за лијекове и додатке прехране, а пет из групе упутстава за употребу кућних уређаја, показало је да је исказивање неактуализованих аспеката стварности и те како присутно у упутствима као жанру. Иако се можда као прва претпоставка намеће јављање оваквих исказа у дијелу набрајања могућих нежељених дејстава, истраживање је показало да су овакви искази присутни у различитим дијеловима структурне организације анализираних текстова. Остварују се различитим средствима, попут употребе модалних глагола и њима значењски сличних лексема и израза, употребом императива и кондиционала, као и употребом адвербијалних условних клауза. Ови језички искази формулисани су тако да истовремено потврђују поједине опште одлике научног функционалног стила, попут инсистирања на безличним конструкцијама, избјегавању експресивности исказа и слично, али истовремено отјеловљују и одређене карактеристике инструктивних текстова којима се они разликују од типичних одлика научног стила уопште, гдје можемо уврстити одлике попут честе употребе императива или инсистирање на другом лицу множине. Ове особине инструктивних текстова објашњавају се укључивањем фактора комуникацијског контекста који порука која се преноси упутством подразумијева, а то је њена усмјереност на примаоца, тј. на корисника лијека или уређаја чија се употреба у самом упутству описује.

Пошто анализирани примјери показују да се феномен виртуелности не веже искључиво за сферу књижевних наратива, већ се може пронаћи у примјерима жанрова који припадају различитим типовима дискурса, у овом случају научног, за нека даља истраживања свакако би било од користи усмјеравање на различите форме дискурса, у оквиру различитих функционалних стилова, које би са собом могло донијети и нове погледе и одговоре на питања зашто је уопште битна могућност креирања неактуализованих аспеката стварности у тексту, с којим циљем се реализује и како тај поступак утиче на нашу рецепцију онога што се таквим исказом представља и преноси.

Литература

- Јовановић, Ј. (2013). Таксемске фразне структуре – комуникативно-синтаксички и стилистички проблеми реченичне импостације. *Лингвистички и стилистички аспекти проучавања реченице* (129–175). Београд: Јасен.
- Јовановић Симић, Ј. (2014). Инструктивни стил фармацеутских упутстава. *Узданица*, XI (1), 11–27.
- Кликовац, Д. (2002/3). О класификацији функционалних стилова у нашој стручној литератури. *Наш језик*, XXXIV (3–4), 272–275.
- Ковачевић, М. (2011). Условне реченице с везником *да* у српском језику. *Грамађичка истражања српскога језика* (159–173). Београд: Јасен.
- Ковачевић, М. (2012). *Узрочно семантичко поље*. Београд: Јасен.
- Ковачевић, М. (2015). Синтаксичко-семантички услови употребе везника *кад* у погодбеном значењу. *О реченици и њеним члановима* (205–217). Београд: Јасен.
- Кочовић, М. и Тодоровић, С. (2015). Анализа језика упутстава за употребу лекова на српском и енглеском језику. У Б. Мишић Илић, В. Лопичић (Ур.), *Језик, књижевност, дискурс. Језичка истраживања* (179–191). Ниш: Филозофски факултет.
- Пипер, П., Антонић, И. и др. (2005). *Синтаксис савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Института за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- РМС (1967). *Речник српскохрватскога књижевног језика. Књига прва, А–Е*. Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица Хрватска.
- Сааведра, Д. (2000). Опозиције неких везника и синтаксичких структура у вези са фактивношћу у српском језику. *Јужнословенски филолоџ*, LVI, 995–1003.

Тошовић, Б. (2002). *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига.

***

- Badurina, L. (2020). O modalnosti – s osobitim obzirom na modalne glagole. U I. Palić (Prir.), *Sarajevski filološki susreti 5*, knjiga 1 (47–60). Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Belaj, V. i Tanacković Faletar, G. (2006). Protučinjenične uvjetne rečenice, mentalni prostori i metonimija u kontekstu teorije konceptualne integracije, *Suvremena lingvistika*, 62 (2), 151–181.
- Bonačić, M. (1980). Jezik u društvenom kontekstu i analiza diskursa. Znanstvena osnova komunikativnog pristupa poučavanju stranih jezika. *Strani jezici*, 9 (3), 204–213.
- Brown, G. & Yule, G. *Discourse Analysis* (1983). Cambridge University Press.
- Bugarški, R. (2009). *Uvod u opštu lingvistiku*. Beograd: Čigoja štampa.
- Buljan, I. (2017). Od jezika do mišljenja: irealne pogodbe i protučinjenično mišljenje. *Filozofska istraživanja*, 37 (4), 743–761. doi: 10.21464/fi37408.
- Byrne, R. & Egan, S. (2004). Counterfactual and Prefactual Conditionals, *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 58 (2), 113–120. doi: 10.1037/h0085791.
- Dannenberg, H. (2008). *Coincidence and Counterfactuality. Plotting Time and Space in Narrative Fiction*. Lincoln and London: University of Nebraska.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. New York: Longman Group Limited.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2002). *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Grishakova, M. (2019). Interface Ontologies. On the Possible, Virtual and Hypothetical in Fiction. In A. Bell, M. L. Ryan (Eds.), *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology* (88–109). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Katnić Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Open Society Institute. https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_6881/objava_20387/fajlovi/lingvostilistika.pdf
- Kulakova, E. & Nieuwland, M. S. (2016). Understanding Counterfactuality: A Review of Experimental Evidence for the Dual Meaning of Counterfactuals. *Language and Linguistics Compass*, 10 (2), 49–65. doi: 10.1111/lnc3.12175.

- Lewis, D. (1968). Counterpart Theory and Quantified Modal Logic. *The Journal of Philosophy*, 65 (5), 113–126. doi: 10.2307/2024555.
- Marčetić, A. (2018). Postklasična naratologija: Koliko je prirodna 'prirodna naratologija'? U S. Milosavljević-Milić, J. Jovanović, M. Bojanić-Ćirković (Prir.), *Od narativa do narativnosti: pola veka naratologije: tematski zbornik radova* (73–85). Niš: Filozofski fakultet.
- Meister, J. C. (2014). Narratology, In P. Hühn et al. (Eds.), *The living handbook of narratology*, Hamburg: Hamburg University, <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/narratology>. Pristupljeno 1. 4. 2020.
- Milosavljević Milić, S. (2016). *Virtuelni narativ. Ogledi iz kognitivne naratologije*. Niš, Sremski Karlovci – Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Peternai Andrić, K., Kluiser, V. (2017): Djelokrug kognitivne naratologije, *Anafora*, 1, 1–13. doi: 10.29162/ANAFORA.v4i1.1.
- Roese, N. (1997). Counterfactual Thinking. *Psychological Bulletin*, 121 (1), 133–148. doi: 10.1037/0033-2909.121.1.133.
- Ronen, R. (2004). *Possible Worlds in Literary Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ryan, M. L. (1980). Fiction, Non-Factuals, and the Principle of Minimal Departure. *Poetics*, 9 (4), 403–422. doi: 10.1016/0304-422X(80)90030-3.
- Ryan, M. L. (1985). The Modal Structure of Narrative Universes. *Poetics Today*, 6 (4), 717–755. doi: 10.2307/1771963.
- Ryan, M. L. (2001). *Narrative as Virtual Reality, Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Ryan, M. L. (2006). From Parallel Universes to Possible Worlds: Ontological Pluralism in Physics, Narratology and Narrative. *Poetics Today*, 27 (4), 633–674. doi: 10.1215/03335372-2006-006,
- Ryan, M. L. (2013). Possible Worlds. In Peter Hühn et al. (Eds.), *The living handbook of narratology*. Hamburg: Hamburg University. <http://www.lhn.uni-hamburg.de/article/possible-worlds>. Pristupljeno 1. 4. 2020.
- Ryan M. L., Bell, A. (2019). Introduction. In A. Bell, M. L. Ryan (Eds.), *Possible Worlds Theory and Contemporary Narratology* (1–46). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Toolan, M. J. (1988). *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*. London, New York: Routledge.
- Šarić, Lj. (1993). Veznici u logičko-semantičkom okružju. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 19 (1), 319–337.

- Šarić, Lj. (1997). Interpretacija pogodbenih rečenica. *Filologija*, 29, 155–169.
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, 4 (2), 249–283. doi: 10.1177 /0957926593004002006.
- Van Dijk, T. A. (2015). Critical Discourse Analysis. In D. Tannen, H. E. Hamilton, D. Schiffrin (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (466–485). New York: NY John Wiley & Sons.

Sonja S. Lero Maksimović

VIRTUALITY AND SCIENTIFIC DISCOURSE:
ANALYSIS OF INSTRUCTIONS AS AN EXAMPLE OF A
TECHNICAL-INFORMATIVE GENRE

Summary

One of the key terms that we touch on in this paper is the phenomenon of virtuality. In the context of this research, we use the term *virtual* or *virtuality* in its meaning which implies the expression of possibility that is present at the textual level (if, as is the case here, we are talking about the written form), but remains in the virtual sphere, or as the potential that is not actualized in the reality to which that text refers. Although the phenomenon of virtuality most often appears as a subject of narratological research, primarily postclassical narratological approaches, the aim of this paper was to analyze this phenomenon from a linguistic point of view, relying on the results of linguistic research on counterfactuality, grammatical, semantic and pragmatic category of modality and discourse analysis. In this paper, we were analyzing different language forms and strategies which are being used, in order to construct such virtual aspects of reality, in various instructions, which are taken as an example of technical-informative genre, which is considered as one of the genres within a wider scientific discourse. We limited our analysis to two groups: (1) instructions for use of drugs and dietary supplements and (2) instructions for use of household appliances. The selected material consisted of a total of ten instructive texts, with five belonging to the first group and five to the second. The aim of this paper was to point out the most frequent linguistic markers that indicate the presence of the phenomenon of virtuality and different purposes of its use. Firstly, the basic features of the chosen theoretical and methodological framework, as well as the status and main features of the instructions genre in the context of classifications based on functional stratification of language were presented. Finally, the presence of category of virtuality within the instructions was explored. The analysis pointed out that linguistic markers that show the presence of the category of virtuality include examples at different levels of linguistic organization, such as the use of modal verbs and semantically similar lexemes and expressions, the use of imperatives and conditionals, and the use of adverbial conditional clauses. These linguistic forms and strategies are formulated in such a way that they

simultaneously confirm certain general features of scientific functional style (e. g. impersonal constructions, objectivity, avoidance of emotional or expressive vocabulary), but they also include examples that do not fit into the ones that could be considered as expected in the context of scientific style (e. g. imperative, second person plural), which can be explained by the communicative orientation of instructions towards the final recipient of the message. The analyzed examples show that the phenomenon of virtuality is not related exclusively to the sphere of literary narratives, but it can also be found in examples of genres belonging to different types of discourse, in this case – scientific one.

Key words: discourse analysis, virtuality, counterfactuality, language of instructions, modality, scientific discourse, technical-informative genre